

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун Т. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. Говорун. – К., 2002. – 35 с.
2. Говорун Т. Стать та сексуальність : психологічний ракурс : навч. посіб. / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
3. Кримінальний кодекс України // Звіт Кодексів і Законів України. – К. : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. – С. 285 – 352.
4. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї, 2001 – 2011 роки / [кол. авт. : О. Бандурка, О. Бондаренко, В. Брижик та ін. ; заг. ред. О. Бандурки, К. Левченко ; вступ. слово О. Зарубінського]. – Х. : Права людини, 2011. – 240 с.
5. Проблема насильства в українських сім'ях : соціол. опитування / за ред. С. Павлиш. – К. ; Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. – 52 с.
6. Роменський Г. Домашнє насильство та шляхи його подолання / Г. Роменський // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – 2004. – Вип. 5. – С. 74 – 78.
7. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. : у 2 т. / [Кол. авт. : О. Бандурка, О. Бандурка, В. Брижик та ін. ; за заг. ред. О. Бандурки, К. Левченко, І. Трубавіної]. – К. : Україна, 2013. – Т. 1. – 130 с.

Нарміна Гусейнова,
аспірантка,
Херсонський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОЇ ТРАВМИ

У статті розглядаються основні категорії насильницьких дій до дитини, визначені наслідки зневажливого відношення батьків до дитини. Представлені ознаки, за якими можна визначити, що дитина травмована та наведено приклад групової роботи з дітьми, які переживають травму.

Narmina Huseinova

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHILDHOOD TRAUMA

The article outlines the main categories of violence against children, several consequences of neglect attitude of parents are analyzed. Several particularities of injured child are provided, an example of group work with children survivors of violence is recommended.

Психологи часто стикаються з необхідністю роботи з наслідками психічної травми, перенесеної клієнтом. Існує психологічна та психотерапевтична допомога дітям в критичних і травматичних ситуаціях. Це послуги телефонів довіри, екстрені виїзди спеціалістів на місця катастроф і військових дій та інше. У цьому випадку завданням психолога є надання підтримки і допомоги у відреагуванні емоцій, переживанні та осмисленні всього, що відбулось із постраждалими. Однак нерідко діти не мають можливості отримати допомогу, бо їх життя яких протікає всередині сім'ї, яка приховує насилля.

Вітчизняна і зарубіжна статистика показує, що діти, як правило, частіше стають жертвами насильства, ніж дорослі. Згідно існуючої класифікації можна виділити три категорії насильницьких дій:

– пандемічна (має поширений характер), до якої належать фізична і вербальна агресія між сиблінгами, фізичні покарання батьками дітей, злодійство, фізична і вербальна агресія; агресія з боку оточуючих, вандалізм, пограбування;

– гостра (має епізодичний характер), до якої належать звалтування, фізичне і сексуальне насильство (зловживання), неналежний догляд з боку батьків (звичне, зневажливе ставлення), викрадення дитини одним з членів сім'ї, психологічне насильство;

– екстраординарна (має надзвичайно рідкісний характер), до якої належать викрадення дитини сторонніми людьми, вбивство [4, с. 185].

Найбільш поширеними формами насильства над дітьми є:

Фізичне насильство – це насильницькі та інші навмисні незаконні (заборонені) людські дії (наруга, образа, покарання), які завдають дитині фізичну або душевну біль і страждання, а також завдають шкоди її розвитку і життєдіяльності.

Сексуальне насильство або образа кваліфікується в тих випадках, коли були зроблені наступні дії по відношенню до дитини: сексуальний контакт між дорослим і сексуально незрілим дитиною з метою отримання дорослим сексуального задоволення; використання сили, погроз або обману з метою залучення дитини в сексуальну активність; сексуальний контакт, при якому дитина не здатна контролювати свої взаємини з дорослими в силу вікових і фізичних особливостей.

Ще однією найпоширенішою, але найменш «помітною» формою насильства є зневажливе ставлення (батьківська недбалість, дитяча занедбаність), тобто умисне обмеження біологічних потреб дитини чи

створення несприятливих умов для їх задоволення, а також незаконні (заборонені) людські дії, що завдають шкоди розвитку і життєдіяльності дитини [3, с. 568, 569]. Батьки, які використовують цей стиль виховання, розглядають дитину як тягар, що заважає займатися власними справами. Тому дитина в такій родині виявляється не лише в емоційній ізоляції, але й дуже часто піддається покаранням, коли намагається все ж тим чи іншим способом задовольнити свої потреби.

Багатьом батькам доводиться карати своїх дітей. Навіть тим, хто вважає, що цього робити не можна. Однак психологи висловлюють великі сумніви з приводу того, що покарання приносять ефект, якщо застосовуються для виховання дітей. Це всього лише батьківська омана. Їм здається, ніби, якщо вони вдаються до покарань, то можуть змусити дітей коритися і виправлятися. По суті, батьки таким чином проявляють лише своє нетерпіння і гнів.

Американський психолог Е. Фромм вважає, що існує ряд небезпек, які виникають, коли батьки застосовують покарання:

1. Дуже часто покарання не виправляє поведінку дитини, а лише змінює її. Один проступок замінюється іншим. Але при цьому він, як і раніше, може залишитися неправильним і бути ще більш шкідливим для здоров'я дитини.

2. Покарання змушують дитину побоюватись втратити батьківську любов. Вона відчуває себе відкинутою і нерідко починає ревнувати до брата чи сестри, а часом і до батьків.

3. У покараної дитини може виникнути вороже почуття до батьків, і це породжує в її свідомості жахливу дилему. З одного боку, батьки – це дорослі, повстання проти яких є неможливим. З іншого, вона ще занадто залежить від них, щоб отримувати користь від своєї ворожнечі, не кажучи вже про те, що вона все-таки любить своїх батьків.

4. Постійні покарання так чи інакше спонукають дитину залишатися незрілою, інфантильною. Зазвичай, її карають за будь-яку дитячу витівку. Але бажання досягти забороненого не пропадає, і дитина вирішує, що, мабуть, не варто від нього відмовлятися, якщо можна відбутися лише покаранням. Тобто, вона терпить покарання, щоб розплатитися, очистити совість і продовжувати в тому ж дусі – і так до нескінченності.

5. Покарання може допомогти дитині привернути до себе увагу батьків. Хоча дітям потрібна насамперед батьківська любов, вони часто шукають навіть таку жалогідну її імітацію, просто увагу. Адже деколи набагато легше привернути увагу батьків, роблячи якісь дурниці, ніж залишатися весь час добрим і слухняним [5, с. 247].

Емоційне або психологічне насильство – постійні або періодичні мовні образи дитини, загроза з боку батьків, опікунів, вчителів, вихователів, приниження її людської гідності, звинувачення в тому, в чому дитина не винна, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини [3, с. 570].

Будь-яке насильство над дитиною призводить до психологічної травми. За визначенням З. Фрейда, травма – це емоційне потрясіння, пережите індивідом, яке супроводжується афектами. Інший варіант визначення: несподіване, надмірне роздратування, під впливом якого звичні способи функціонування психічного апарату дитини виявляються безсилими і Его стає абсолютно безпорадним [5, с. 127].

Існує одинадцять ознак, за якими можна визначити, що дитина травмована: будь-яка незвичайна поведінка; повторювані дії; гіперактивність; дратівливість; раптова лють; надмірна лякливність; нічні жахи; страхи; труднощі спілкування з однолітками; нездатність сконцентруватися; зниження успішності в школі. У дітей молодшого шкільного віку спостерігається навіть втрата набутих раніше навичок [1]. Дональд Калшед зазначає, що психічна травма може виникнути в результаті як разової, одиначної травматичної події, так і в результаті тривалого травматичного впливу середовища, в конфліктних дитячо-батьківських відносин, тобто тривалого відкидання дитини батьками, депривації її потреби в любові, увазі і турботі, в тому, щоб бути дитиною, отримувати підтримку і мати можливість виражати свої почуття. Кожна людина, кожна дитина у своєму житті час від часу стикається зі складними, болісними переживаннями. Але травматичними вони стають тоді, коли перетворюються на нестерпні, несумісні з існуванням людини, її уявленнями про себе та світ і починають становити загрозу для збереження її Его. У цьому випадку звичайних захисних механізмів психіки виявляється недостатньо. У період раннього дитинства Его ще недостатньо сформовано і його захист слабкий. У цій ситуації в справу вступають більш архаїчні і примітивні захисти, мета яких – щоб «немислиме» не було пережито. Саме під дією цих захистів відбувається процес «розщеплення» психіки, що лежить в основі неврозу, що виникає як наслідок ранньої травми. Та частина психіки, яка пов'язана з переживанням травматичного досвіду, відділяється від Его дитини і витісняється, залишаючись заблокованою протягом подальшого життя [2].

Істотну допомогу в успішному переживанні травми може надати використання техніки «Діалогічне розповідання історій» (скорочено – ДРІ). Цей метод був розроблений Р. Гарднером у 60-х рр. ХХ століття. Він володіє наступними особливостями:

– метод є радше «формальним», ніж «концептуальним», тобто не пов'язаний з конкретною парадигмою в психології. Він застосовується в поєднанні з широким спектром терапевтичних підходів – від психодинамічного до когнітивно-поведінкового.

– Незважаючи на вербальний характер методу, він заснований на системі комунікації, доступною практично всім, як дорослим, так і дітям, незалежно від культурних традицій. За висловом К. Бремса, «це одна з методик, яка найбільшою мірою сприяє інтерналізації змін, яка не вимагає від дитини вербального розуміння, як ці зміни відбуваються».

– Метод досить ефективний і спрямований на рішення першочергових проблем дитини, що особливо важливо в ситуації, коли терапія короткочасна або може різко перерватися.

– Негативні наслідки різкого переривання мінімізуються закінченістю кожної сесії, що представляє самостійний терапевтичний процес.

Процедура проведення терапевтичної сесії за методом «ДРІ» полягає в наступному:

Дія	Інструкція і коментарі
Укладення контракту	«Чи хочеш ти стати учасником уявної радіопередачі, «пограти в радіо»? Ми будемо грати «по-справжньому», будемо записувати все на плівку, і це можна потім послухати».
Пояснення правил	«Потрібно придумати історію самому, з голови. На нашому радіо не можна розповідати про те, що ви бачили в кіно, по телевізору або читали в книжці».
Введення в роль	«Придумай назву для нашого радіо... уяви себе головним учасником радіопередачі – оповідачем».
Придумування історії дитиною	«Твоя історія може бути короткою, а може – довгою, смішною або сумною, дурною або розумною, страшною або веселою, загалом – якою ти сам захочеш. Розповідати можна про що завгодно. Якщо тобі важко буде придумати все самому – починай, а я допоможу».
Розповідь історії	Психолог задає тільки уточнюючі питання і ніяк не коментує розповідь.
Висновки	«Подумай над тим, яку мораль містить твоя історія, який «урок» вона несе».
Придумування історії психологом	«Зараз у нас буде «рекламна пауза». Намалюй, будь ласка, «рекламу» або просто ілюстрацію до твоєї історії. Якщо хочеш – можеш прослухати розказану історію».
Розповідь відповідної історії	Необхідно уважно стежити за невербальними реакціями дитини.
Висновки	«Подумай над тим, яку мораль містить моя історія, який «урок» вона несе».
Перевірка відповідної історії	«Що в моїй історії ти хотів би змінити?...»
Завершення та обговорення	«Що в ній сподобалося?... Що запам'яталось?» По ситуації. Після обговорення почуттів, викликаних відповідною історією, можна закінчувати бесіду.

Важливо, що за допомогою ДРІ ми можемо вносити корективи в моделі поведінки клієнта, пов'язані із зупиненням (фіксацією) переживання на певній фазі.

Таким чином можемо стверджувати, що сім'я є одним із найголовніших факторів розвитку і функціонування дитини. Жорстоке поводження батьків із дитиною в будь-якій формі його прояву впливає на всі аспекти її розвитку. Негативне відношення до дитини накладає відбиток на фізичне і розумове здоров'я, на психіку і взаємовідносини в суспільстві. Будь-яке насильство над дитиною призводить до психологічної травми, що крайнє негативно впливає на її психіку, життєдіяльність та розвиток. Робота з дитячою травмою вимагає від психолога фахової підготовки, обережності, толерантності, м'якості і співчуття та емпатії до переживань дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллан Дж. Ландшафт детской души / Дж. Аллан. – СПб. – Мн. : Диалог – Лотаць, 1997. – 256 с.
2. Калшед Д. Внутренний мир травмы. Архетипические защиты личностного духа / Д. Калшед. – М. : Академический проект (Психологические технологии), 2007. – 368 с.
3. Малкина-Пых И. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2008. – 928 с.

4. Фурманов И. А. Психологические последствия насилия над детьми / И. А. Фурманов // «Избранные научные труды Белорусского государственного университета». – Т.1. Педагогика. Психология. Социология. Философия. – Мн. : БГУ, 2001.– С. 183 – 190.
5. Хьел Л. Теории личности / Л. Хьел, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2007. – 118 с.

Алла Дереча,

викладач,

Олена Усик,

канд. пед. н., доцент,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний

педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА ПСИХОЛОГА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ В СІМ'І

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – насильству над дітьми в родині. Автори окреслили основні чинники та наслідки домашнього насильства. Охарактеризована система взаємодії соціального педагога і психолога з метою попередження і подолання насильства над дитиною як негативного суспільного явища.

Alla Derecha,

Olena Usyk

SOCIAL PEDAGOGUES' AND PSYCHOLOGISTS' WORK ON PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN

The article features the problem of child abuse in the family. The major factors and consequences of domestic violence are analyzed. The system of interaction of social pedagogy and psychology in order to prevent child abuse as a negative social phenomenon is outlined.

Насильство в сім'ї є однією з найбільш поширених і загальновідомих соціально-психологічних проблем, з якою прямо чи опосередковано стикається більшість населення. Майнове розшарування, соціально-побутова невладштованість, безробіття, загальна психологічна напруженість, яка призводить до алкоголізації та наркотизації, конфліктність тощо негативно відбивається на мікрокліматі в родині. Ці глобальні причини впливають на зниження культури міжособистісної взаємодії та спілкування в системі «батьки – діти», що, в свою чергу, провокує виникнення сімейного неблагополуччя. Одним із його індикаторів є насильство в родині, що сьогодні набирає загрозливих епідеміологічних розмірів.

За останнє десятиліття спостерігається активний психологічний та соціально-педагогічний пошук і розробка окремих питань явища сімейного насилля. Над цією проблемою працюють такі вчені: О. Балакірева, Л. Завацька, О. Кальбус, Н. Лавриненко, М. Московська, Ю. Якубова. Наукові основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження та подолання причин та наслідків насильства й сім'ї висвітлено в працях таких вчених як О. Безпалько, В. Бондаровська, Т. Веретенко, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Трубавіна, І. Чеченок та інші.

У статті 3 Конституції України визначено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Потреба захисту дитини від насильства обґрунтована в Законах України: «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., зі змінами від 10.04.2008 р.; «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. зі змінами та доповненнями від 7.02.2007 р. та 25.09.2008 р. Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи члена сім'ї як людини та громадянина й наносять йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю [2].

Особливо гострою є проблема насилля в родині стосовно дитини. Розрізняють чотири типи такого насилля: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Т. Крилова виокремлює як один із видів насилля нехтування потребами дитини (моральна жорстокість) – відсутність з боку батьків або осіб, які їх замінюють, елементарної турботи про дитину, в результаті чого порушується емоційний стан і з'являється загроза її здоров'ю або розвитку. Ознаками такого виду насилля є: відсутність адекватного за віком і потребами дитини харчування, одягу, житла освіти; відсутність належної уваги й турботи [3, с. 26]. Домашнє насилля проявляється в різних формах: побиття, приниження, ізоляція від друзів та інших членів родини, погрози, висміювання, порівняння з іншими дітьми, покарання як засіб виховання. Усе це в подальшому призводить до виникнення явища соціальної дезадаптації та психологічної депривації дітей, завдають шкоди їхньому здоров'ю, а іноді – й життю.